

Az elutasítás (a nem mondása) a magyarban

SIPOS ZSOLT

egyetemi hallgató

Partiumi Keresztény Egyetem, Magyar nyelv és irodalom szak

sipos-zsolt@partium.ro

Rejection can be expressed through verbal and non-verbal means of communication. The direct verbal forms are not new, but there are new indirect and even hidden forms. The thesis examines the rejection of bidders, online dating, and homeless people.

Keywords: *rejection, hidden forms of rejection, bidders, online dating, homeless people*

Az elutasítás megnyilvánulhat a kommunikáció verbális és nonverbális eszközeivel. A direkt módon történő verbális elutasítási formák nem újkeletűek, de vannak új indirekt elutasítási formák, valamint rejtett elutasítási formák is. A dolgozat az ajánlattevők, valamint az online-ismerkedők és a hajléktalanok elutasítását vizsgálja.

Kulcsszavak: *elutasítás, rejtett elutasítási formák, ajánlattevők, online-ismerkedők, hajléktalanok*

Elutasítás

Az elutasítás mint pragmatikai jelenség, mint beszédaktus minden nyelvre és kultúrára egyaránt jellemző, azonban vannak eltérések egyes kultúrák között. A pragmatikának ezen a területén a legátfogóbb, illetve az első irányadó kutatást Beebe–Takahashi–Uliss-Weltz (1989) végezte. Kutatásuk eredményeképpen született meg az elutasítás legismertebb típusrendszere, miszerint elkülöníthető egy direkt és egy indirekt szemantikai forma, melyek alcsoportjainak fókuszában kizárólag a legnyilvánvalóbb elemek jelennek meg és direktségük fokától függően vannak sorba állítva (Maróti 2013: 69). A kutatás terminológiáját illetően, megjelennek bizonyos arcfenyegető (face-threatening) helyzetek a kommunikációban. Ennek során a beszélgető partnerek egyike annak érdekében, hogy ne „sérüljön az arca”, indirekt módon minél kíméletesebben utasítja vissza partnerét. Ezekben a helyzetekben fontos megfigyelni, hogy a kutatás alanyainak döntő többsége, függetlenül, hogy japán vagy amerikai alanyról beszélünk, indirekt módon utasította visz-

sza partnerét (Beebe–Takahashi–Uliss–Weltz 1989: 208). A kutatás során felállított típusrendszernek köszönhetően magyar viszonylatban is folytattak kutatásokat, melyek amellet, hogy megerősítették a típusrendszer meghatározott pontjait, fényt derítettek a magyar sajátosságokra is.

Ebben a témában egyik legátfogóbb magyar kutatást Maróti Orsolya készítette 2013-ban, *Ajánlatok elutasításának pragmatikai vizsgálata természetes adatgyűjtési módszerrel* címmel. Kutatásában főleg az indirekt visszautasítás módszer használatának gyakoriságát állapította meg. Hipotézise, hogy felfedezhetők új mintázatok a magyar visszautasítási szokásokat tekintve, hiszen a régebbi kutatások szerint inkább a direkt módszerek voltak használatban. (Maróti 2013: 7). Kutatásához a telekommunikáció eszközét alkalmazta, ahol telemarketinges ügyintézők kínáltak fel bizonyos ajánlatokat az ügyfeleknek. Az eredmények azt mutatták, hogy az ügyfelek döntő többsége nem csak egy módszert használt az ajánlat elutasítására. Sokan először látszólag elfogadták az ajánlatot, aztán magyarázkodni kezdtek, majd elutasították az ajánlatot, afféle megállapításos alapon, hogy nekik nincs is szükségük a felkínált ajánlatra (Maróti 2013: 79). Fő következtetései közé tartozik, hogy a kutatás alanyai a magyarázkodás stratégiáját használták legtöbbször, azonban nem egyből ezt a stratégiát alkalmazták, hanem sok esetben számos más stratégia előzte meg ezt, mielőtt elutasították véglegesen az ajánlatot. Maróti szerint: „...magyarázkodnia kell annak, aki a magyar visszautasítási szokásoknak megfelelően akarja megvalósítani szándékát” (Maróti 2013: 181–182). Tehát a magyarok többsége inkább magyarázkodik, mintsem direkt módon utasít vissza ajánlatokat. Mivel ez a kutatás csak a telekommunikáció területén gyűjtött adatokat, és mindenféle telemarketinges ajánlatokkal keresték meg a válaszadókat, ezért a kutatás eredménye nem egészen vehető irányadónak más kommunikációs helyzetekhez mérten, hiszen minden élethelyzet más és az is nagyon fontos, hogy hogyan viszonyulunk beszélgetőpartnerünkhöz.

Az elutasítás a mindennapjaink szerves részét képezi, hiszen nagyon sok élethelyzetben elutasításokkal találkozhatjuk szembe magunkat. Dolgozatomban arra törekedtem, hogy olyan helyzeteket mutassak be, amelyek nem feltétlenül függenek össze, azonban igazán sajátos módokon jelenik meg az elutasítás ezekben. Alapvetően a hétköznapiakban verbális módon történik az elutasítás, azonban léteznek olyan helyzetek, amelyekben aligha van verbalitás, mégis megállják helyüket a direkt és indirekt elutasítás kategóriáiban. Az indirekt elutasítás sokkal komplexebb, mivel itt számos lehetősége van az egyénnek elutasítania beszélgetőpartnerét, anélkül, hogy sértőnek tűnjön megnyilatkozása. A konkrét iskolapéldák mellett azonban vannak olyan helyzetek is, amikor az elutasítás nem tudatosul bennünk azonnal.

Állásinterjúk, ajánlók

Egyik markáns példa erre a jelenségre, azok az állásinterjúk, ahol a munkavállalónak nem adnak helyben konkrét visszajelzést, hogy felveszik vagy sem az adott pozícióba, inkább csak annyit adnak az egyén tudtára, hogy majd értesítik. Persze ebben a helyzetben vagy értesítenek vagy sem, de általában a hosszútávú hallgatás a munkáltatók részéről végleges elutasítást jelent. Ebben a helyzetben az elutasított félben még nagyobb érzékenységet okoz az, ha nem kap egyáltalán visszajelzést a munkáltatótól, mintha direkt módon elutasították volna. Tehát az indirekt elutasítási módszerek nem minden esetben kíméletesebbek. Másik gyakori példa a fals ígéretésekben nyilvánul meg. Egy könyvajánlás esetén, nagyon gyakran előfordul olyan szituáció, ahol az a fél, akinek ajánlunk egy könyvet, elfogadja az ajánlatunkat, azonban mégsem olvassa el a szóban forgó könyvet. Itt csak akkor tudatosulhat bennünk az elutasítás, ha többszöri véleménykérés után is folytonos magyarázkodással találjuk szembe magunkat az adott fél részéről, hogy ezért vagy azért nem olvasta el a könyvet. Hasonló megtörténhet egy filmajánlás vagy minden más olyan dolog ajánlása esetén, ami a beszélőpartnerünket valamilyen cselekvésre készítené. Az ilyen szituációkban a visszautasító fél egyszerűen nem szándékozik megbántani a másik felet azzal, hogy direkt módon visszautasítja az ajánlatát, inkább elfogadja azt és csak reménykedik, hogy majd egyszerűen elfelejtődik a téma és mentesül a konfrontáció alól. Az ilyen elutasítás, ha akarattal történik az elutasító fél részéről és negatív/ártó szándék van mögötte, akkor ez értelmezhető arcvédő hazugságnak is (Falyuna 2016: 29).

Online ismerkedés

Az elutasítás mint védekezőmechanizmus a technika korában sokkal fejlettebb és hatékonyabb, mint valaha. Online ismerkedés terén (vö. Balázs 2023: 241), ha valakiben hibát látunk esetleg valamilyen okból nem nyeri el a tetszésünket, egyszerűen törölhetjük az ismerőseink közül, vagy le is tilthatjuk az adott személyt. Ez lényegében mentesít bármilyen felelősség, vagy esetleg magyarázkodás alól, hiszen a letiltott személynek már nincsen módja a konfrontációra. Ugyanez a helyzet a társskereső applikációkkal, ahol manapság nagyon nehéz úgy társalogni valakivel, hogy hosszabb távon fenttartható legyen a kommunikáció, hiszen ott is megvannak ugyanazok a funkciók, amikkel egy kattintással véget vethetünk a csetelésnek. Ez egy olyan direkt elutasítási stratégia, ami nem feltétlen vált ki érzékenységet a visszautasított félben, hiszen az elutasítás nem verbálisan történt meg. Abban az esetben, ha ez túlzott gyakorisággal történik valakivel, annak ellenére, hogy az ilyenfajta

elutasítás nem verbális, mégis direktségértől fogva okozhat lelki sérülést az elutasított félben. Pontosan az ilyen esetekben válik nyilvánvalóvá, hogy az online térben nincs is feltétlenül szükségünk verbális kommunikációra, ha el akarunk utasítani valakit.

Mivel az elutasításnak fő célja az arcfenyegető jelleg csökkentése, ezért az előbb bemutatott szituációban megjelenő elutasítást nevezhetnénk nemes egyszerűséggel biztonságos elutasításnak. Hiszen azzal, hogy ilyen módon megszakítjuk és egyben blokkoljuk a kommunikációt a másik féllel, vele további kommunikáció nem fog létrejönni, tehát nem szükséges magyarázkodni a vélt problémával kapcsolatban, amiért megtörtént a tiltás (a kapcsolatfelvétel leírásához lásd: Balázs 1987). Hasonló elutasítás megtörténhet a közösségi internetes platformokon, mint például a Facebookon vagy YouTube-on, ahol a platform „nem tetszik” vagy „nem követem többé” gombjai, lehetővé teszik számunkra, hogy gyorsan és hatékonyan fejezzük ki nemtetszésünket vagy érdektelenségünket anélkül, hogy személyesen kellene szembesülnünk a tartalom készítőjével. Ez a fajta elutasítás kevésbé fájdalmas, mint a személyes elutasítás, mivel nincs közvetlen konfrontáció, illetve a másik félben, gyakran nem is tudatosul rögtön, hogy elutasították.

Annak érdekében, hogy ne lehessen számszerűsíteni a nemtetszések és a kedvelések arányát, egyes médiaplatformok, mint például a YouTube és az Instagram elrejtette a „dislike” vagy „nem tetszik” gombok leütésének számát a felhasználók elől. Ennek a lépésnek több oka is van. Elsősorban a lépés célja, hogy megvédjék a kezdő tartalomgyártókat a „dislike-támadások” vagy zaklatások ellen. A negatív visszajelzések, ha túl magas arányban fordulnak elő, gyakran nagy stresszt okoznak a tartalomgyártóknak, különösen a kezdőknek. Továbbá a YouTube csapata ezzel a lépéssel egy kísérletet is végrehajt, aminek hipotézise szerint, ha a nézőközönség nem látja a nemtetszés arányát egy-egy tartalom alatt, valószínűleg nem fogják tömegesen elutasítani az adott tartalmat¹. Hiszen az esetek döntő többségében, ha bármilyen tartalom az interneten kezd közutálat tárgya lenni, akkor az emberek hajlamosabbak azonnal kifejezni nemtetszésüket, akár anélkül, hogy egyáltalán megtekinték először az adott tartalmat, mielőtt kifejteneék véleményüket.

Hajléktalanok elutasítása

Kilépve a virtuális világ elutasítási szokásaiból, vizsgáljuk meg az egyik legmegosztóbb társadalmi problémában megjelenő elutasítási szokásokat, ami pedig a hajléktalanok elutasítása. Valószínűleg nem létezik olyan ember, aki legalább egyszer nem utasított el egy hajléktalant, ha az pénzt kéregetett.

¹ Video Dislike Button & Count Updates — YouTube Blog - YouTube Blog

Természetesen kiemelten fontos a rászorulóknak megsegítése anyagi, vagy bármilyen javak hozzájárulásával, azonban nehéz eltekinteni attól, hogy hány-szor utasítanak el egy hajléktalant a hétköznapi életben. A hajléktalanokat számos módon elutasíthatják az emberek. Észrevételeim szerint nagyon sokan csak ignorálják őket, vagy sebesen elsétálnak mellettük, szóba sem állva velük. Ezt követi a verbális elutasítások sora, ahol megjelenhetnek olyan indirekt szemantikai formák, mint a sajnálkozás (*Sajnálom, nem tudok adni*), magyarázkodás/kifogás (*Nekem sincs pénzem*), vagy az elvek hangoztatása (*Csöveseknek nem adok pénzt!*). Nagyon sokszor direkt szemantikai formákat alkalmazva is elutasíthatják őket. Ilyen esetekben megtörténhet, hogy eldurvul a szituáció, hiszen sokszor a frusztráltság is kiszűrhető az elutasító fél megnyilatkozásából (*Nem adok pénzt!* vagy *Menj el dolgozni, s lesz pénzed!*). Ez az elutasításforma sokkal sértőbb tud lenni a hajléktalanokra nézve, azonban a civilektől eredő elutasítás még a kisebb gondot jelenti a hajléktalan közösségeknek.

A hajléktalankérdésben az elutasítás nem csupán a civilek részéről jelenik meg, hanem nagyobb mértékeket öltve, a politika is képes átfogóan elutasítani őket az egyik látszólag legindirektebb módon. A "hostile architecture", vagy más néven "anti-homeless architecture", magyarul hajléktalanellenes városi tervezés egy olyan várostervezési stratégiát jelent, melynek során a város köztereit a politikai vezetés olyan módon alakítja át, hogy az a hajléktalanok számára teljesen élehetlenné váljon². Véleményem szerint ezeket a módosításokat azon megoldások ihlették, amiket a különböző épületek, szobrok, vagy más műalkotások védelmére alakítottak ki, a madarak, rágcsálók és egyéb kártevők távoltartása érdekében. Ilyen megoldások például a tüskeshálók, amik meggátolják a madarakat abban, hogy rászálljanak az épületekre és bepiszkolják azokat. Tehát hasonló megoldásokkal, esztétikai átépítésre hivatkozva az adott városvezetés átalakítja a köztereken megjelenő objektumokat (padok, játszóterek, forgalmas járdaszakaszok, aluljárók, nyilvános mellékhelységek stb.) olyan módon, hogy azok új kinézetükben, bonyolult mértani formákat öltve lehetetlenné tegyék a kényelmes pihenést, esetleg ottalvást.

Nagyobb városokban gyakran láthatók olyan köztéri padok, melyeknek közepén indokolatlan karfák vannak elhelyezve, hogy megakadályozzák az embereket abban, hogy lefeküdjenek azokra. Egy másik gyakori példa az olyan ferde padok kihelyezése, amelyeknek tervezésükből adódó hepehupás felszínén lehetetlen kényelmesen aludni. Az aluljárók átépítése is gyakori módszerre vált a hajléktalanok kiszorítása érdekében, ugyanis ezeket már

² Hostile architecture is making our cities even less welcoming | Life and style | The Guardian

alapról úgy tervezik meg, hogy ne tartsák a meleget és ne védjenek az esőtől, szélről, hiszen kifejezetten huzatosak is. Továbbá a zord téli időjárás alatt, a hajléktalanoknak hőforrást nyújtó szellőzőrendszerek köré szögesdrótból álló kerítést építenek, ezzel lehetetlenné téve a hajléktalanoknak, hogy azokon melegedhessenek. Ezek az intézkedések aligha tűnnek elutasítónak az átlagember számára, azonban a hajléktalan közösségnek egy elég egyenes üzenet az adott városvezetés részéről.

Az előbbieken bemutatott helyzetekben láhattuk, hogy az elutasítás megnyilvánulhat a kommunikáció verbális és nonverbális eszközeivel is egyaránt. A direkt módon történő verbális elutasítási formák egyáltalán nem újkeletűek, azonban a dolgozat elején tárgyalt olyan indirekt elutasítási formák, ahol nem azonnal tudatosul bennünk az elutasítottság, újabb kutatási irányt adhat a jövőre nézve. Továbbá nagyon érdekes megfigyelni inkább azokat a rejtett elutasítási formákat, amiket az internetes kommunikáció fejlődése, vagy az imént tárgyalt bújtatott, afféle szimbolikus elutasítás kialakulása eredményezett.

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza 1987. A kapcsolatfelvétel nyelvi formái. *Magyar Nyelvőr*, 111: 402-12.
- Balázs Géza 2023. *Az internet népe*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Beebe, Leslie M. –Takahashi, Tomoko 1989. Sociolinguistic variation in face-threatening speech acts. In: Eisenstein, Miriam (ed.): *The Dynamic Interlanguage*. Plenum. New York.
- Maróti Orsolya 2013. Ajánlatok elutasításának pragmatikai vizsgálata természetes adatgyűjtési módszerrel. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Falyuna Nóra 2016. *Az arcvédő hazugság, a szívességkérés elutasításában megjelenő hazugság vizsgálata*. Budapest: KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, MTA Nyelvtudományi Intézet